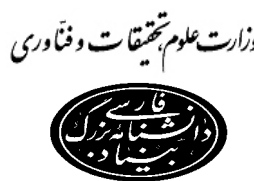

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشنامه

مدیریت شهری و روستایی

سرپرست علمی

دکتر عباس سعیدی

شورای علمی (به ترتیب الفبا):

دکتر پرویز پیران	دکتر اکبر زرگر
مهندس احمد سعیدنیا	دکتر اسماعیل شیعه
دکتر مهدی طالب	دکتر محمدحسن گنجی
شادروان دکتر مصطفی مؤمنی	

فهرست الفبایی مؤلفان

دانشکده محیط زیست، دانشگاه تهران	دکتر فرود آذری دهکردی
مرکز مطالعات ایرانی و اسلامی	احمد آرنینیا
دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تبریز	دکتر حسین آسایش
دانشکده هنر و معماری، دانشگاه مازندران	دکتر میترا احمدی ترشیزی
دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران	دکتر مصطفی ازکیا
دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران	دکتر ایمانی جاجرمی
دانشکده شهرسازی، پردیس هنرهای زیبا (دانشگاه تهران)	دکتر سیدحسین بحرینی
دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران	دکتر سیدعلی بدری
وزارت جهاد کشاورزی	دکتر جانعلی بهزادنسب
دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی (چالوس)	دکتر کمال پولادی
دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبایی	دکتر پرویز پیران
دفتر آمایش، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی	دکتر فاطمه تقی‌زاده
پژوهشکده الکترونیک، دانشگاه علم و صنعت	دکتر علی‌اکبر جلالی
دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران	دکتر حسین حاتمی‌نژاد
دفتر برنامه‌ریزی و هماهنگی طرح‌ها، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی	صدیقه حسینی حاصل
عضو هیئت علمی بنیاد دانشنامه بزرگ فارسی	دکتر علی‌احسان حیدری
دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران	دکتر فضیله خانی
دفتر آموزش، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی	دکتر حسن دارابی
دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی	دکتر فریبرز رئیس‌دانا
پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، وزارت علوم	دکتر عبدالرضا رحمانی فضلی
دانشکده علوم انسانی، دانشگاه پیام‌نور	دکتر سید ابوالحسن ریاضی
دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه شهید بهشتی	دکتر محمدجواد زاهدی مازندرانی
واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی	دکتر اکبر زرگر
دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه شهید بهشتی	افسانه زمانی‌مقدم
دانشکده شهرسازی، پردیس هنرهای زیبا (دانشگاه تهران)	دکتر محسن سرتیپی‌پور
دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی	مهندس احمد سعیدنیا
دفتر برنامه‌ریزی، جهاد کشاورزی استان تهران	دکتر عباس سعیدی
دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی (مرکز سنجش از دور)	دکتر ناصر شفیعی ثابت
پژوهشکده علوم محیطی، دانشگاه شهید بهشتی	دکتر علیرضا شکبیا
دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت	دکتر اسماعیل شهبازی
دانشکده محیط زیست، دانشگاه تهران	دکتر اسماعیل شیعه
	دکتر اسماعیل صالحی

دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی	دکتر مظفر صرافی
دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران	دکتر جواد صفی‌نژاد
دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی	دکتر محمدحسن ضیاء توانا
دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران	دکتر مهدی طالب
دفتر برنامه‌ریزی و هماهنگی طرحها، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی	فرهاد عزیزپور
دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت	دکتر مهران علی‌الحسابی
کمیته مطالعات راهبردی مدیریت بحران شهر تهران	محمدرضا فرزاد بهتاش
دانشکده محیط زیست، دانشگاه تهران	دکتر شهرزاد فریادی
دانشکده شهرسازی، پردیس هنرهای زیبا (دانشگاه تهران)	دکتر محمدمنصور فلامکی
دانشگاه علوم انتظامی	بهمن کارگر
مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران	دکتر موسی کمانرودی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تهران	دکتر محمدحسن گنجی
دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه شیراز	دکتر علی لهسایی‌زاده
دفتر برنامه‌ریزی و هماهنگی طرحها، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی	مهندس غلامرضا مجیدی
دانشکده محیط زیست، دانشگاه تهران	دکتر مجید مخدوم
شرکت مهندسی مشاور مهتاب قدس، وزارت نیرو	مهندس کاوه معصومی
مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران	مهندس سید محمدمهدی معینی
پردیس قم، دانشگاه تهران	دکتر مقیمی
دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی	دکتر مصطفی مؤمنی

مقدمه

در جهان امروز شهرها و روستاها در زندگی بشری ابعاد گسترده و پیچیده‌ای یافته‌اند، از یکسو به جهت روح خاص کالبدی، جلوه هزاران سال تلاش و تکاپوی انسان در ابعاد فرهنگی، هنری، معماری، اقتصادی و اجتماعیند و با موجودیت خود در نقش تنظیم‌کننده روابط عینی اجتماعی شهروندان و اثرگذاری بر زمینه‌های فکری و رفتاری آنان، دارای نقش متفاوتی نسبت به گذشته هستند، از سوی دیگر در دهه‌های اخیر با رشد فن‌آوریهای جدید شیوه زندگی شهری به نظام غالب زیستی جهان تبدیل شده و به‌عبارت دیگر، فعالیت‌های معیشتی و اقتصادی به‌صورتی روزافزون خصلتی شهری به‌خود گرفته است.

برهمن اساس مدیریتهای جامع شهری و روستایی چنان ابعاد متنوع و پیچیدگی عمیقی یافته‌اند که کاربرد آنها بدون بهره‌گیری از آموزش‌های بنیادین و پشتوانه‌های پژوهشی، ناممکن می‌نماید و یا دست‌کم اگر هم شدنی باشد، نمی‌تواند به اندازه کافی مفید و پایدار باشد. مقایسه تطبیقی بین شهرها و روستاهای موفق با شهرها و روستاهای ناموفق حاکی از آن است که در دنیای معاصر، اداره امور شهرها و روستاها، نه با اتکا بر بینش و روش سنتی مبتنی بر ذهنیتهای غیرعلمی (تجربی) مفید است و نه با اتکای صرف بر به‌کارگیری آموخته‌های نظری و غیرمشارکت‌طلبانه. به‌این ترتیب آموزش هدفمند و مؤثر و متناسب برای مدیران و کارشناسان ارشد شهری و روستایی، پیش‌شرط بهبود مدیریت شهری و روستایی بشمار می‌آید. در موضوع پژوهش‌های شهری و روستایی، همچون تهیه و تدوین دانشنامه (دایر المعارف) مدیریت شهری و روستایی نیز از یکسو نقش پشتیبانی و تغذیه فکری تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران شهری و روستایی در نظر گرفته می‌شود و از سوی دیگر می‌بایست مطابق با روشها و شرایط روز عمل کرد. در این صورت، رابطه‌ای تکمیلی و متقابل باعث ارتقای کیفیت و اثربخشی برنامه‌های آموزشی می‌شود. در عین حال محصول مشترک آموزش و پژوهش، می‌تواند در هنگام مواجهه با مسائل، تغییر و بهبود عملی در نگرش فکری و رفتاری مدیران شهری و روستایی ایجاد کند.

امروزه نقش بنیادین دانشنامه‌های آموزشی گوناگون در توسعه سیاسی، فرهنگی و اجتماعی، به‌ویژه مدیریتی بر کسی پوشیده نیست و می‌توان گفت که کلید توسعه‌یافتگی هر نظام حکومتی بر پایه استفاده از منابع معتبر آموزشی آن نظام سیاسی قرار دارد. در واقع می‌توان گفت دانشنامه‌ها دربرگیرنده یافته‌های علمی و تجربی هستند که در حوزه‌های متفاوت تحقیقی و آموزشی به کمک پژوهشگران شهری و روستایی می‌آیند. در این راستا دانشنامه مدیریت شهری و روستایی می‌تواند به‌مثابه ابزاری مستند و علمی، راهگشای ابهامات و پرسش‌های پژوهشگران شهری و روستایی باشد و در جهت تعمیق استفاده از ادبیات گفتاری مشترک بین مدیران و کارشناسان مدیریتهای شهری و روستایی مؤثر واقع شود. بر این اساس خلاء وجود چنین دانشنامه‌ای برای استفاده مدیران و کارشناسان شهری و روستایی از سالها پیش احساس می‌شد، بدین جهت سازمان شهرداریها و دهیاریهای کشور بر آن شد تا با استفاده از توان علمی و تجربه مشترک تعداد کثیری از اساتید مجرب نسبت به تهیه این اثر اقدام کند.

امیدوارم اثر حاضر که با همکاری بنیاد دانشنامه بزرگ فارسی اولین بار در کشور به رشته تحریر درآمده مورد استفاده مراکز علمی و پژوهشی مرتبط با دانش مدیریتهای شهری و روستایی، به ویژه دانش پژوهان عزیز و مدیران زحمت کش واقع شود. در خاتمه لازم است از همه عزیزانی که در تهیه این اثر بزرگ همکاری داشته اند، به ویژه همکاران خود در معاونت برنامه ریزی و توسعه سازمان و اساتید تهیه کننده مقالات این اثر تشکر و قدردانی کنم. انشاءالله مخاطبان این اثر با عنایت به تمایلات و انتظارات خود از حلاوت آن بهره و تتبع جویند.

علی نیکزاد

معاون هماهنگی امور عمرانی وزارت کشور و
رئیس سازمان شهرداری ها و دهیاری های کشور

مقدمه سرپرست علمی

ترکیب لاتین میانه encyclopaedia به انگلیسی encyclopedia نوشته می‌شود و در عربی *دایرالمعارف* و به فارسی *دانشنامه* خوانده شده است،^۱ صورت تغییر شکل یافته و برگرفته از ۲ واژه یونانی enkuklios (حلقه، دایره و عمومی) و paideia (آموزش/ پرورش) است. بدینسان، معنای لفظی این واژه/ ترکیب واژگانی، حلقه یادگیری یا (آموزش و) پرورش عمومی است.

اگر به معنای اصلی و لفظی جزء دوم انسیکلوپدی، پدیا، در زبان یونانی توجه کنیم، به مفهوم پرورش می‌رسیم. آشکار است که پرورش پیوسته در همه زمینه‌ها، همواره با آموزش همراه است. بنابراین، به تعبیری، می‌توان انسیکلوپدی را حلقه (آموزش و) پرورش بشمار آوریم. و این همان مفهومی است که یادآور هدف پیشتازان دایرالمعارف‌نویسی در اروپاست که فراهم ساختن مجموعه‌ای از معارف برای آگاهی و خودآگاهی مردمان زمان خویش را در نظر داشتند و از این مهم‌تر، در پی بیرون آوردن دانش و هنر به بیرون از حلقه تنگ حجره‌ها و اتاقهای مدارس کلیسایی بودند. بدینسان، نباید فراموش کرد که اهداف اجتماعی/صاحب *دایرالمعارف* در اروپا نه فقط نوآندیشی، بلکه جنبشی برای تنویر افکار باز هم نه فقط خواص، بلکه عوام نیز بود؛ یعنی راه را باز کردن برای دسترسی عموم به علوم و به تعبیری، اجتماعی کردن دانشها و هنرها.

بنابر تعریف رایج، دانشنامه اثری است مرجع و جامع، شامل مدخلهایی درباره تمام شاخه‌های دانش بشری و یا جنبه‌های متنوع یک زمینه تخصصی خاص و به‌طور متعارف، نظم‌یافته براساس الفبا. بدینسان، به‌طور کلی، ۲ نوع دانشنامه وجود دارد: دانشنامه عمومی و دانشنامه تخصصی. در کنار دانشنامه‌های عمومی و تخصصی،

واژه‌نامه‌ها (dictionaries) و فرهنگهای تخصصی (Lexicons) و یا اطلاعاتی (almanac) در دسترس هستند که اولی حاوی معانی واژگان است و دومی بیشتر با مفاهیم یک زمینه خاص تخصصی و آخری، با اطلاعات ادواری سروکار دارد.

ویژگیهای بنیادین هر دانشنامه را می‌توان چنین برشمرد:

صحت؛

جامعیت؛ و

مرجعیت.

بنابراین، دانشنامه‌نویسی کاری سهل و ممتنع است؛ بی‌جهت نیست که در سالهای اخیر با اقبال گسترده‌ای همراه شده است و این سهل است، اما ممتنع آنجاست که حاصل این همه اقبال، جز در مواردی معدود، با اثری گرانبها و گرامی همراه نبوده است و این از ممتنع بودن این کار خبر می‌دهد.

آشکار است که همه مفاهیم و معانی قراردادی، همچون بسیاری پدیده‌های دیگر، حاوی کارکردی زمانی- مکانی هستند؛ در یک جا با ویژگیهای اجتماعی- فرهنگی- اقتصادی خاص، مفهومی سربلند می‌کند و با

() Enzykloädie () encyclopédie :
() encyclopaedia () encyklopedi () encyklopædia () enciclopeidia () encyclopedie

معنایی معین بر زبانها جاری می‌شود و در جایی دیگر، بنابر همان خصوصیات، اصولاً مطرح نمی‌شود و یا اگر شود، می‌تواند به همان معنا، کارکرد و یا هدف نباشد. و در این میان، زمان، با برندگی جوهری خود، هم آن و هم این معنا، کارکرد و هدف را ممکن است چنان دگرگون سازد که جستجوی ریشه‌های بنیادین را بس دشوار سازد.

سابقه دانشنامه‌نویسی به شیوه‌های مختلف به حدود ۲۰۰۰ سال پیش بازمی‌گردد، اما در سده ۱۷م به بعد، با ابعاد و اهداف تازه‌ای دنبال شد، به‌ویژه آنکه پس از سده ۲۰م، تدوین دانشنامه‌های تخصصی به نحو چشمگیری پیگیری شد. آشکار است که دانشنامه‌های امروزی، در اصل، پدیده‌ای برآمده از فرهنگ واژگان سده ۱۸م هستند. اما تفاوت بارز دانشنامه با فرهنگ واژگان در این است که واژه‌نامه‌ها معانی مختلف یک واژه را بیان می‌دارند، اما دانشنامه‌ها مفهوم یا مفاهیم آنها را در یک یا چند دانش خاص عرضه می‌دارند. بدینسان، دانشنامه‌ها نه تنها به نحوی عمیق‌تر و تفصیلی‌تر به یک واژه/ مفهوم می‌پردازند بلکه در ارتباط با یک دانش معین، منظور قراردادی از آن را بیان می‌دارند. البته در این چارچوب حتی ممکن است یک مفهوم نه تنها در بین شاخه‌های علمی مختلف، براساس قرارداد، منظور متفاوتی را برساند (مثلاً مفهوم ساختار در روانشناسی، جامعه‌شناسی یا جغرافیای فضایی)، بلکه حتی یک برداشت از اصطلاح یکسان در نحله‌های فکری متفاوت در یک رشته از دانش نیز ممکن است متفاوت باشد، مثل مفهوم آزادی در نحله‌های فکری مختلف، مثلاً در علوم اجتماعی. بدینسان، دانشنامه‌ها با آنچه که اصطلاح خوانده می‌شود، سروکار دارند. علاوه‌براین، دانشنامه‌ها معمولاً حاوی نقشه‌ها، اسناد، تصاویر معمولی، هوایی و ماهواره‌ای، شرح احوال بزرگان و اندیشمندان و داده‌های آماری هستند.

به‌هر تقدیر ۴ عنصر اساسی معرف یک دانشنامه است:

موضوع؛

گستره و دامنه؛

شیوه سازماندهی؛ و

روش تدوین و عرضه.

از دهه ۱۹۸۰م، فناوری نوین اطلاعات، جایگاه و شکل دانشنامه‌ها را به کلی دگرگون کرد و دسترسی به کامپیوترهای شخصی و اینترنت، زمینه ایجاد و توسعه دانشنامه‌های دیجیتالی و on line را فراهم آورده است. باین‌وجود، هنوز هم دانشنامه‌های متعارف (کاغذی و چاپی) از جایگاه ارزنده‌ای برخوردارند.

دامنه دانشنامه‌ها انعکاسی از موضوع و هدف اصلی از تدوین آنهاست. با توجه به هدف و دامنه دانشنامه تخصصی، همچون دانشنامه اسلام یا همین دانشنامه مدیریت...، مباحث و اصطلاحات ویژه، با توجه به جنبه مفهومی و قراردادی آنها مورد تأکید و بررسی قرار می‌گیرند. البته، گستره مورد نظر در این‌گونه دانشنامه‌ها، با توجه به مجال و فرصت و اهداف از پیش تعیین‌شده آنها می‌تواند متفاوت باشد؛ بدینسان، عرض و عمق دانشنامه‌های تخصصی نیز بسیار متفاوتند. برای نمونه، دانشنامه هنر یا ادبیات و یا علوم اجتماعی، هریک شامل مجلدات متعددی هستند، اما همین دانشنامه مدیریت شهری و روستایی تنها در ۲ مجلد فراهم آمده است.

برخی روشهای سیستماتیک سازماندهی برای تدوین یک دانشنامه، به‌عنوان مرجع، اساسی بشمار می‌رود.

به‌طور کلی، ۲ شیوه اصلی سازماندهی دانشنامه‌های چاپی وجود دارد: شیوه الفبایی و طبقه‌بندی سلسله‌مراتبی. در شیوه اول که رایج‌تر است، مدخل‌های مورد نظر براساس الفبا تنظیم و تدوین می‌شوند، اما در شیوه سلسله‌مراتبی، مدخلها برحسب اهمیت و ارتباط مستقیم موضوعی طبقه‌بندی و عرضه می‌شوند.

روش تدوین و عرضه نیز در تولید یک دانشنامه اهمیت دارد. هرچند هنوز بسیاری از دانشنامه‌ها به‌صورت متعارف تدوین و عرضه می‌شوند، اما امروز، دانشنامه‌هایی نیز هستند که *دانشنامه باز* خوانده می‌شوند که مشهورترین آنها انکارتا و ویکیپدیا هستند که به‌صورت on line در دسترس قرار دارند و امکان اضافه کردن مطالب و حتی مدخلها به آنها وجود دارد.

پیچیدگی کار این دانشنامه از آنجا آغاز می‌شود که هم شهری و هم روستایی و در نتیجه، مدیریت شهری و روستایی را که ترکیبی قراردادی است، شامل می‌شود. البته که تعریف و تبیین درست این ترکیب، اگر غیرممکن نباشد، بس دشوار است. از یک سو، فقر منابع مرجع و الگو در زمینه مدیریت شهری و به‌ویژه روستایی، و از سوی دیگر، محدودیتهای زمانی-اجرائی و عدم دسترسی مناسب به افراد ذی‌صلاح برای تدوین چنین دانشنامه‌ای، به دور از ساده‌انگاریهایی که بعضاً در کار تدوین و نشر کتاب و حتی تهیه و تنظیم دانشنامه‌ها رواج یافته، از مشکلات اساسی کار بوده است.

با توجه به دامنه کار و حیطة عمل مدیریت شهری و روستایی، ضروری بود تا پوشش موضوعی مدخلها گستره نسبتاً وسیعی را در زمینه‌های مرتبط با شناخت و اداره امور شهر و روستا، از جمله مدیریت، جامعه‌شناسی، جغرافیا، اقتصاد، علوم سیاسی، معماری، برنامه‌ریزی شهری و روستایی و شاخه‌های دیگر مدنظر قرار گیرند. در واقع، تجربیات ارزشمند بنیاد دانشنامه بزرگ فارسی در تدوین دانشنامه‌های تخصصی به زبان فارسی، در تدوین این دانشنامه سهم بسزایی داشت. با این وجود، ارکان اختصاصی دانشنامه مدیریت شهری و روستایی شامل اجزاء زیر بود:

- سرپرست علمی مدیر و سرپرستار؛
- شورای علمی-مشورتی؛
- دبیر و ویراستار؛
- کارشناس پژوهشی و هماهنگ‌کننده؛ و
- بخش پشتیبانی و حروفچینی.

با توجه به این تشکیلات، انتخاب مدخلها براساس الفبایی در دستور کار قرار گرفت.

بنابراین، فهرست نسبتاً طولانی‌ای از مدخلها تهیه شد و سپس، برحسب موضوعیت آنها، با حذف برخی و ارجاع بعضی دیگر، فهرست نهایی تهیه و برای تألیف سفارش داده شد. در این راه راهنمایی استادان و به ویژه اعضای مجمع مشورتی، بسیار راهگشا و کارساز بود.

شایان ذکر است که تشکیل شورای علمی-مشورتی از آغاز راهنمای کار بود. البته، به خاطر ماهیت کار و مجال محدود باقیمانده، هر بار، بنا بر ضرورت، تخصص، امکانات و بهره‌گیری سریعتر از نقطه‌نظرات کارشناسانه، جلسات شورا کمتر به‌صورت جمعی و بیشتر به‌صورت مشورتهای چه بسا فردی و یا چند نفره به انجام رسید. یکی از دلمشغولی‌های عمده در تدوین این دانشنامه، زمان تعیین شده و مجال اندیشمندان ایرانی برای مشارکت در تولید آن بود. مدخلهای این دانشنامه اساساً تألیفی هستند، مگر در مواردی که بعضی عنوانها از مراجع دیگر ترجمه شده است؛ در این‌گونه موارد، نام مترجم در داخل کمان () آمده است.

در تدوین این دانشنامه، با همه کاستیها، چنین کوشش گرانبغری مدّ نظر بوده است؛ هنوز بسیاری از مفاهیم و اصطلاحات باقی هستند که باید به این مجموعه افزوده شوند. اما این خود مجال و حوصله وسیع‌تری می‌طلبد که در دایره تنگ امکانات در دسترس، موجود نبود.

عباس سعیدی

تشکر

در تدوین *دانشنامه مدیریت شهری و روستایی* افرادی همراهی و همکاری داشته‌اند که بی شک، بدون یاری آنان، این کار آن‌طور که باید به سرانجام نمی‌رسید. لازم می‌داند از آقای دکتر منوچهر اکبری، ریاست محترم بنیاد دانشنامه بزرگ فارسی؛ همچنین آقای دکتر حسن ابراهیمی، معاونت محترم پژوهشی؛ آقای دکتر سیدفرهاد افتخارزاده، معاونت محترم اجرایی؛ آقای دکتر علی‌احسان حیدری، مدیر خدمات پژوهشی بنیاد؛ آقای شاهپور نیکبخت شیبانی، مدیر امور اداری و پشتیبانی و آقای دکتر کمال پولادی، دبیر دانشنامه مذکور به پاس همراهیها و حمایت‌های بی‌دریغ ایشان سپاس قلبی خود را ابراز دارد. اگر صبوری و همراهی آقای مهندس عزیز دولتخواه، معاونت محترم برنامه‌ریزی سازمان شهرداریها و دهیاریهای کشور؛ آقای مهندس جعفر ستایش ولی‌پور، مدیرکل دفتر آموزش و مطالعات کاربردی سازمان و آقای مهندس حسین رجب‌صلاحی، کارشناس مسئول پروژه نبود، تدوین این دانشنامه میسر نمی‌گردید. بنابراین، جا دارد مراتب تشکر و سپاسگزاری خود را حضور ایشان تقدیم دارد. ضمناً از خانم افسانه زمانی‌مقدم که در آغاز کار، وظیفه هماهنگی طرح را برعهده داشتند، سپاسگزاری می‌شود.

همچنین از خانمها فرشته اسدی جوزانی، گوهر نصرتی، سهیلا شمس‌الله که در حروفچینی و آماده‌سازی متن، خانمها سریر کریمی، نسترن گلریز، شیده شهریاری، میترا اوحیدیان و آقای فرهاد دیناری که در نمونه‌خوانی متن، همچنین، خانمها نسترن حاجی‌زاده سابق، ربابه ابوطالبی و سعیده سلامت که در ثبت عناوین دانشنامه و نیز خانمها مژگان شهریاری و فرزانه صابونی صمیمانه همکاری داشته‌اند تشکر و قدردانی می‌شود. از دیگرانی که در این راه به یاری آمدند، اما نام آنان احتمالاً از قلم افتاده است نیز ضمن اعتذار، تشکر و قدردانی می‌شود.

آشکار است که هماهنگی و همسان‌سازی مقاله‌های مختلف این دانشنامه که با یاری و دقت نظر استادان برجسته کشور فراهم آمده است، کار ساده‌ای نبوده است. بنابراین، ارزش این دانشنامه به‌عنوان مرجعی قابل اعتنا، حاصل زحمات آنان است و نارسائیهای احتمالی آن، برعهده این بنده است که امید می‌رود، با تذکر استادان، در چاپ بعدی این اثر مورد اصلاح قرار گیرند.

عباس سعیدی

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....()

.....()

.....

.....

.....

.....

.....

.....()

.....